

לשון של זהורית קשירתה בראש השעיר כחלק ממהות עבודת השעיר

- א. פתיחה
- ב. מקור ההלכה ללשון של זהורית
- ג. תפקידה של לשון זהורית
- ד. לשון של זהורית – תקנות חכמים
 1. שיטת הירושלמי
 2. שיטת מדרש 'פתרון התורה'
 3. שיטת הבבלי
- ה. לשון של זהורית אחת או שתיים?
 1. מימון הלשון
 2. משקל הלשון
- ו. קשירת ראש השעיר לאחר ההגלה
- ז. המקור לקשירת הלשון בראש השעיר
- ח. שיטת הגר"ח סולוביצ'יק
- ט. סיכום

א. פתיחה

חיוב קשירת לשון זהורית בראש השעיר המשתלח המופיע במשנה יומא (פ"ד מ"ב) וכן קשירתו בפתחו של ההיכל המצוין בגמרא יומא (סז ע"א) אינו מוזכר מפורשות בתורה, וגם מדרשי ההלכה אינם נדרשים לדין זה ואינם מלמדים את מקור ההלכה. יתירה מכך, בדברי הגמרא מוזכרות מטרות שונות ללשון הזהורית (כפי שיבואר להלן פרק ג), מטרות שונות אלו בצירוף ההשתלשלות ההיסטורית של תקנות חכמים בדבר מיקומה של לשון הזהורית כפי שיבוארו להלן (פרק ד) מקשים הם להבין את ייעודה ותוקפה של הלכה זו, מקשים הם להבין האם קשרו רק לשון זהורית אחת במקדש או שתיים (כפי שיבואר להלן פ"ה) ובכלל מקשים הם לרדת לשורשה של הלכה הזאת.

להלן (פרקים ו-ז) יבואר שמקומה העיקרי של הלשון הוא דווקא בראש השעיר, וייחודו של השעיר כשעיר המשתלח נקבע כאשר הוצמד לו לשון הזהורית, חכמים בתקנותיהם השונות לא שינו ולא יכלו לשנות את תפקיד הזהורית, וממילא גם לא את מקומה העיקרי. הלשון (לשיטת רוב הראשונים) כנראה תמיד נחלקה לשניים:

חציה נשאר בראש השעיר עד דחיפתו מהצוק, וחלקה האחר הוצג לעם על מנת שיווכח שהעוונות כופרו, ומקומו השתנה.

יסוד שיטתנו הנ"ל שלשון הזהורית היא חלק מהשעיר כבר נקבעה על ידי ר' חיים בכתביו (סטנסיל) אבל כפי שיבואר (להלן פרק ח) בכמה נקודות שונה היא גישתו מדברינו, והבוחר יבחר.

ב. מקור ההלכה ללשון של זהורית

במשנה במסכת שבת נאמר:

מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח? שנאמר (ישעיה א): "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו". (שבת פ"ט מ"ג)

לכאורה דברי הנביא אינם מהווים מקור מוחלט וברור להלכה עצמה המחייבת קשירת לשון, ובוודאי אינם מקור לכך שקשירת הזהורית חייבת להיות דווקא בראש השעיר. מדברי הנביא ניתן ללמוד אך ורק שצבעו של לשון הצמר (שמקור חיובו נובע ממקום אחר) יהיה זהורית ולא בצבע אחר. יתירה מכך, מהפסוק אי אפשר ללמוד כלל שהחיוב הוא חלק מעבודת המקדש וניתן להבין שמצווה זו היא חובה אישית או ציבורית.

מקור נוסף לעצם החיוב כותב ר' חיים (חדושי הגר"ח עמ' רלח) והוא הלכה למשה מסיני. לדעתו, מדברי האמוראים (יומא מא ע"ב) המשווים (=לעניין השיעור) בין לשון השני של פרה אדומה ולשון המצורע המוזכרים מפורשות במקרא, ללשון שעיר המשתלח – נראה שכל השיעורים הללו הם מהלכה למשה מסיני, וכדברי הרמב"ם:

ושני תולעת משקלו שקל... וכל השיעורים הלכה. (הל' טומאת צרעת פי"א ה"א)

ואם השיעור הוא "הלכה" בוודאי שגם תוקף החיוב הוא לפחות מהלכה למשה מסיני.

ג. תפקידה של לשון זהורית

חז"ל מנו שלושה תפקידים ללשון הזהורית:

א. כדברי המשנה שבת הנ"ל – להודיע לעם שהעוונות נמחלו. לכאורה להגשמת מטרה זו אין צורך שהזהורית תהיה דווקא בראשו של השעיר המשתלח והיא יכולה להיות גם במקום אחר.

ב. להבדיל בין השעיר המשלח לשעיר הנשחט, וכדברי הגמרא:

קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח, והעמידו כנגד בית שילוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו... תא שמע, דתני רב יוסף: קשר

לשון של זהורית – קשירתה בראש השעיר כחלק ממהות עבודת השעיר

לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח והעמידו כנגד בית שילוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו שלא יתערב זה בזה, ולא יתערב באחרים. (יומא מא ע"ב)

מכיוון שמטרת קשירה זו היא ההבדלה בין השעירים השונים היא חייבת להיות דווקא על גבי השעיר. בהבנה ראשונית נראה שקשירה זו היא חלק מפעולת ההגרלה, לאחר העלאת הגורל רצו למנוע מהשעירים להתערב שנית ולכן סימנו אותם באופן שונה. להלן נראה שקשירת הלשון בשעיר נובעת ממטרה שונה לחלוטין.

ג. להודיע לכוהן הגדול שהגיע שעיר למדבר והוא יכול להמשיך בעבודתו,¹ כדברי המשנה יומא:

אמרו לו לכהן גדול: הגיע שעיר למדבר. ומניין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר... רבי ישמעאל אומר: והלא סימן אחר היה להם, לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל, וכשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מלבין, שנאמר: "אם יהיו חטאיכם כשני כשלג ילבינו". (יומא פ"ו מ"ח)

ברור שידיעת הכוהן שהשעיר הגיע למדבר איננה מטרה לקשירת השני בפתח ההיכל אלא נגזרת מהמציאות שבה היה השני קשור בפתח ההיכל, שהרי בשלב מסוים ביטלו את אותה מציאות.²

-
1. הראשונים נחלקו מהן העבודות שנאסר על הכוהן להמשיך בעשייתן כל עוד לא הגיע השעיר למדבר. רש"י (יומא סח ע"ב ד"ה אמרו) סבור שהוא אינו רשאי לעבוד כלל, וכדבריו: "שאינו רשאי להתחיל בעבודה אחרת... שנאמר ושלח את השעיר במדבר ואחר כך ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה". והעירו האחרונים (ערוך השולחן העתיד סי' קסא ט"ק יד-טו; שעורי הגר"ד עמ' קנז ואילך) שמדברי הרמב"ם נראה שרשאי היה להמשיך בעבודת הקטרת הפר והשעיר אך לא היה רשאי לקרוא בתורה. ומסביר הרב סולובצ'יק הגבלתו מלהמשיך ולקרוא נובעת מכך שהיה אסור לו לצאת מהעזרה כל עוד השעיר לא הגיע למדבר. המשלח המגיע למדבר הוא שליחו של הכוהן הגדול ולכן כל עוד לא נעשתה המצווה היה על הכוהן להישאר בבגדי הכהונה בעזרה כדי שהשליחות תתייחס אליו. ומדויקים דברי הרמב"ם (עבודת יוה"כ פ"ג ה"ח) "כיוון שהגיע שעיר למדבר, יצא כוהן גדול לעזרת נשים לקרות בתורה".
 2. יומא סז ע"א, וראה שם בהג"ה הגר"א המוחק את כל דברי ר' ישמעאל מהמשנה; התנאים נחלקו האם השתמשו באמצעי זה לידיעה על סיום עבודת השעיר. במשנה מוזכרים דברי תנא קמא ור' יהודה הסבורים שהשתמשו באמצעי אחר. ניתן אמנם לפרש את דבריהם לתקופה שלאחר התקנה בה קשרו את הלשון בקרני השעיר ולא בפתח ההיכל, כדברי רבי נחום בר פפא משום רבי אלעזר הקפר (יומא סז ע"א) שרק בראשונה כשהיו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבפנים ידעו שנעשית מצותו. אך מדברי תוספות ישנים שם (ד"ה וקמ"ל) נראה שמחלוקתם היא עקרונית ואינה תלויה בזמן. לדעת ת"ק ור' יהודה לא יכלו להשתמש באמצעי זה לידיעה כי הותר לכוהן להמשיך את עבודתו כבר כשהגיע השעיר למדבר עוד לפני דחיפתו מהצוק ואילו השני לא התלבן אלא לאחר הדחיפה.

ד. לשון של זהורית – תקנות חכמים

התלמודים והמדרשים נחלקו בהשתלשלות ההיסטורית של תקנות חכמים בעניין קשירת לשון הזהורית בפתח ההיכל.

1. שיטת הירושלמי

בראשונה היו קושרים אותו בחלונותיהן ויש מהן שהיה מלבנין ויש מהן שהיה מאדים³ והיו מתביישין אלו מאלו, חזרו וקשרו אותו בפתח ההיכל. ויש שנים שהיה מלבין ושנים שהיה מאדים, חזרו וקשרו אותו בסלע. (יומא פ"ו ה"ה)

מסורת הירושלמי שונה הן בפרטיה וכנראה גם ביסודותיה מהמסורת הבבלית הנזכרת להלן. לדעת הירושלמי תחילת התקנה הייתה קשירה פרטית של כל אחד ואחד בחלונו, בשלב שני תיקנו תקנה כללית לקשירת הלשון בפתח ההיכל, כמו כן אין הירושלמי מציין שעל פתחו של היכל היו שתי תקנות כשיטת הבבלי, ונראה שלדעתו הייתה תקנה אחת. בשלב המאוחר של התקנה היו קושרים את הלשון בסלע. גם כאן דברי הירושלמי שונים מהמסורת הבבלית ואין הוא מציין שהיה חולק את הלשון לשנים וחציו היה קושר בין קרני השעיר אלא לדעתו רק קשר בסלע. ואמנם במשנה (יומא פ"ו מ"ו) כתב התנא מפורשות: "ומה היה עושה, חלק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו", מכל מקום כבר ציינו הראשונים שלדעת ר' יהודה לא היה מחלק את הלשון לשניים⁴ ואולי הירושלמי הולך בשיטה זו ואולי גם הירושלמי סבור שחלק את הלשון וקשר חציו בסלע וחציו בשעיר ואין הוא נזקק לציין זאת.

נראה שלדעת הירושלמי אין כאן כלל תקנה מתקנות הקורבן או מעבודות המקדש, אלא יש מימוש הבטחת הנביא לוודא שהחטאים כופרו. מכיוון שבמהלך השנים הידיעה הפרטית של הכפרה הביאה לידי בושח תיקנו חכמים שהבירור יהיה כללי ולא פרטי וקשרו את הלשון בפתחו של היכל. לאחר שגם פתרון זה הביא לידי צער ובושה תיקנו שרק הכוהן הוא שיידיע האם עבודתו כיפרה לעם ואת הבירור יעשה שליחו של הכוהן איש עתי הנמצא ליד הסלע. מפשטות לשון הירושלמי נראה שלדעתו קשירת השני המברר את כפרת העם לא נעשתה כלל בקרני השעיר ואיננה

3. מדברי הירושלמי כאן נראה שכלל לא לקחו לשון הצבועה באדום והיא זו שהלבינה אלא צבעו של הלשון היה סתמי ויש שהיה מלבין ויש שהיה מאדים. ואולי הכוונה ב'מאדים' נשאר אדום, וצ"ע.

4. תוספות ישנים סח ע"ב. להבנתם דעת ר' יהודה היא שעצם הגעת השעיר למדבר התקיימה המצווה, וממילא לא היה חשש שאם יקשור רק בסלע לא ידחוף את השעיר כי באמת אין צורך לדחוף אותו וכו'. ולפי דבריהם המשניות האומרות שחילקו את הלשון לשניים – במחלוקת שנויות.

לשון של זהורית – קשירתה בראש השעיר כחלק ממהות עבודת השעיר

קשורה כלל לעבודות הקורבנות, ולהיפך יסודה הוא ברצון הפרטי של כל אחד ואחד לוודא שהקב"ה כיפר על החטאים, ואף קשירתה בהיכל איננה אלא תחליף לקשירה בחלונות הפרטיים.

לשיטה זו חייבים לומר שפעמיים השתמשו ביום הכיפורים בלשון של זהורית, ושתי הפעמים הן שני חיובים נפרדים. בפעם אחת השתמשו בלשון כדי לברר האם השעיר כיפר והעוונות נמחלו – לשון זו קשרו בחלון ולבסוף בסלע, ופעם שנית השתמשו בלשון זהורית לאחר ההגרלה כדברי המשנה יומא (פ"ד מ"ב). לכאורה אין שום קשר ענייני בין שתי הלשונות הללו, אך מאידך שתי הלשונות הללו נובע חיובן מאותו מקור – דברי הנביא, שהרי ראיית העם שהלשון הלבנה היא כפשוטו של מקרא וגם מקור החיוב לקשירת הלשון בראש השעיר הוא דברי הנביא כמצוטט לעיל מהמשנה בשבת. וצ"ע.

2. שיטת מדרש 'פתרון התורה'

היה כהן גדול מביא שני שעירים וקשר אותם פתח הבית וקשר לשון של זהורית בראשו של אחד וישתלח הוא שלשון של זהורית בראשו ומלבנו. וכך היה המנהג עד סוף בית האחרון ארבעים שנה, ומאחר [מ' שנה קודם⁵] חרבן של בית לא היה לשון של זהורית מלבין, אילא כשהיה נקשר היו ישראל מביטין שהוא אדם והיה נלבן והיו ישראל יודעין שנתרצה בעדן. וכיון שלא היה מלבין היו הכהנים קושרין אותן לפנים מן הבית לפי שבתנאי בא הקב"ה עמהן, שנ' רחצו הזכו וגו' למדו היטב וגו' ואומר לכו נא ונוכחה יאמר ה' וגו'.

(מדרש פתרון התורה; הובא ב'תורה שלמה' פרשת אחרי, עמ' כט)

המדרש מציין שדווקא עד התקופה האחרונה של הבית היו קושרים את הלשון בראש השעיר המשתלח, ולשון זו היא שמתלבנת, וישראל היו מביטים דווקא על לשון זו, ובתקופת הבית האחרונה כאשר הלשון הפסיקה להתלבן לחלוטין (לא כדברי התלמודים פעמים מלבין ופעמים אינן מלבין) העבירו אותה לפתח ההיכל, מקום שהציבור הרחב לא היה יכול להביט.

אין מדרש זה מציין את התקנה המאוחרת לקשור את הלשון בסלע שלפני הצוק, אך מכל מקום פרט זה המוזכר בתלמוד הבבלי והירושלמי יכול להתאים גם לשיטת המדרש, שהרי ברור שהיו שלבים רבים לתקנה ויכול להיות שגם מדרש זה מסכים שבשלב הסופי העבירו את לשון הזהורית לסלע שבצוק. מדברי המדרש נראה שלשון

5. הגהת הרב כשר בנוסח המדרש, הובאה בתורה שלמה שם.

אחת הייתה במקדש – היא הלשון שקשרו בראש השעיר והיא הלשון שעליה דיבר הנביא "לכו נא ונוכחה וגו'".

3. שיטת הבבלי

תנו רבנן: בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ, הלבין – היו שמחין, לא הלבין – היו עצבין ומתביישיין. התקינו שיהיו קושרין על פתח אולם מבפנים, ועדיין היו מציצין ורואין: הלבין – היו שמחין, לא הלבין – היו עצבין. התקינו שיהיו קושרין אותו חציו בסלע וחציו בין קרניו. (יומא סז ע"א)

לדעת הבבלי כל התקנות היו סביב עבודת המקדש, וזאת בניגוד לדברי הירושלמי. השאלה שאיננה ברורה בשיטה זו, היא: האם הבבלי סבור כשיטת הירושלמי שהיו שתי לשונות, או שלדעתו היה רק לשון אחת כדברי מדרש פתרון התורה ולשון זו הועברה מראש השעיר לפתח האולם⁶ ובתקופה מאוחרת לסלע שעל יד הצוק.

ה. לשון של זהורית אחת או שתיים?

הראשונים התייחסו לשיטת הבבלי, והם נחלקו בשאלה הנ"ל – האם לשון זהורית אחת הייתה במקדש והיא זו שנקשרה הן בראש השעיר והן בפתח ההיכל, או שמא היו שתי לשונות נפרדות. מחלוקתם מפרשת באופן שונה שתי סוגיות: האחת בעניין מקור מימונה של הלשון, והשנייה גבי משקלה של הלשון.

1. מימון הלשון

פרה ושעיר המשתלח ולשון של זהורית באין מתרומת הלשכה כבש פרה וכבש שעיר המשתלח ולשון שבין קרניו... באין משיירי הלשכה. (שקלים פ"ד מ"ב)

פרשני המשנה והראשונים נחלקו בתירוץ הסתירה בין הרישא של המשנה הסוברת שמימון הלשון הגיע מתרומת הלשכה לסיפא הסוברת שהוא הגיע משיירי הלשכה. **תוספות ישנים** (יומא סז ע"א ד"ה חולק) וכן **הסמ"ג** (מ"ע רט) סבורים שיש להבדיל בין הלשון שבראש השעיר המשתלח הבאה מתרומת הלשכה שאותה קשרו בראשו לאחר ההגרה, ובין הלשון שקשרו בין קרניו לפני דחיפתו מעל הצוק (ולפני התקנה היא הייתה בפתח ההיכל) שהיא באה משיירי הלשכה. לדבריהם ברור ששתי לשונות נפרדים נקשרו על גבי השעיר.

6. גירסת הברייתא בבלי היא שקשירת הלשון הייתה בפתח האולם (מבפנים ומבחוץ), לעומת זאת בירושלמי הנזכר לעיל וכן בדברי ר' ישמעאל במשנה (פ"ו מ"ח) מצוין שהלשון נקשרה "על פתחו של היכל". ונראה שפתח ההיכל כאן כוונתו כשם כללי לבית עצמו כדברי הרמב"ם בית הבחירה פ"א ה"ה "ושלשתן (=קודש הקדשים, הקודש, אולם) נקראין היכל".

לשון של זהורית – קשירתה בראש השעיר כחלק ממהות עבודת השעיר

הרע"ב והרש"ס בפירושים למשנה סבורים שהרישא אינה עוסקת כלל בלשון זהורית של יום הכיפורים אלא בלשון של פרה אדומה, ורק הסיפא עוסקת בלשון שנקשרה בשעיר המשלח. לפי דבריהם נראה שרק לשון אחת הייתה, והיא נקשרה בין קרני השעיר (ומטעם זה הרישא אינה יכולה לעסוק בלשון של פתח ההיכל). מנגד מדברי הרמב"ם (הל' שקלים פ"ד ה"א) נראה שהוא אינו גורס בסיפא "לשון שבין קרניו", וגם מדבריו נראה שלשון אחת הייתה ומקור מימונה מתרומת הלשכה.

באופן שונה מפרש **הריבב"ן**, ולדעתו ההבדל בין הרישא לסיפא נובע מכך שהן מדברות על תקופות היסטוריות שונות. בזמן שקשרו את הלשון בפתח ההיכל מימנו אותה מתרומת הלשכה אך לאחר שתיקנו שיקשרו אותה בסלע ובין קרניו מימנו אותה משיירי הלשכה.

2. משקל הלשון

אמר רבי יצחק: שתי לשונות שמעתי, אחת של פרה ואחת של שעיר המשתלח. אחת צריכה שיעור, ואחת אינה צריכה שיעור... של שעיר המשתלח דבעי חלוקה – בעי שיעור. (יומא מא ע"ב)

נחלקו הראשונים מהי החלוקה שחילקו את הלשון הקשורה בראש השעיר שבעקבותיה ניתן להוכיח שללשון היה שיעור. רש"י (ד"ה דבעי) סבור שזו החלוקה הנעשית על הצוק לפני דחייתו (כדברי הגמרא יומא סז ע"א), ומדבריו ברור שמדובר בלשון זהורית אחת שבה השתמשו במקדש עצמו כדי לבדל את השעיר המשתלח מחברו הנשחט, ובצוק קשרו אותה כדי להיווכח שהעברות כופרו. אך ראשונים אחרים סבורים שחלוקת הלשון שאליה מתייחסים דברי הגמרא היא החלוקה בין הלשון שקשרו לקרני השעיר המשתלח ובין הלשון שנקשר בצוואר השעיר הנשחט לאחר ההגרלה.⁷ ולפי הסבר זה כתב בתוספות ישנים (מא ע"ב ד"ה של שעיר) שעל גבי הצוק השתמשו בלשון אחרת (שהייתה מונחת שם מבעוד יום או שהובאה עם השעיר),⁸ ודבריו חייבים לומר שלפני שילוח השעיר הורידו ממנו את הלשון הראשונה.

שיטת רש"י (=לשון של זהורית אחת), שהיא שיטת רוב הראשונים ופרשני הבבלי הן בסוגיית משקלה של הלשון והן בסוגיית מקור המימון, צריכה בירור: ברור שגם לפני התקנה המאוחרת שעדיין קשרו לשון בפתח ההיכל גם קשרו לשון של זהורית בראש השעיר לאחר ההגרלה כדברי פשט המשנה (פ"ד מ"ב), ואם כך השאלה היא האם את הלשון הקשורה בראש השעיר הורידו לפני שילוחו או שהשעיר נשא את

7. וכן כתב הריטב"א (מא ע"ב ד"ה של שעיר) אך סיים ששיטת רש"י נכונה יותר. וכן מובא בשם ר' יונתן מלוניל.

8. וכך כתב בתוספות ישנים (יומא סז ע"א, נדפס סח ע"א ד"ה חולק)

הלשון יחד עם עוונם לארץ גזרה. אם נאמר שלא הורידו את הלשון מהשעיר, אז חייבים לומר שבזמן הקדום היו שתי לשונות אחת בפתח ההיכל ואחת בראש השעיר והתקנה לא רק ששינתה את מיקום השני אלא איחדה את שתיהן ללשון אחת. לפיכך נראה יותר לומר שגם בתקופה הראשונה הלשון שבראש השעיר הורדה ממנו והיא זו שנקשרה בפתח ההיכל⁹, ותמיד הייתה לשון אחת שהתקנות רק שינו את מיקומה מפתח ההיכל לסלע ולבין קרניו. אך גם להסבר זה צריך לומר שהתקנה שינתה את אופי ההלכה, ואם בזמן שלפני התקנה הורידו את הלשון וקשרו אותה כיחידה אחת בפתח ההיכל – לאחר התקנה חילקו אותה וקשרו כל חלק בנפרד. ואולי ניתן להסביר שגם לפני התקנה חילקו את לשון השעיר לשניים: חציו השאירו בראש השעיר וחציו תלו על פתח ההיכל, והתקנה המאוחרת רק שינתה את מיקום חצי הלשון אך לא שינתה שום דבר מאופייה של ההלכה. להלן נראה שהסבר זה הוא מועדף.

ו. קשירת ראש השעיר לאחר ההגרה

מטרת קשירת לשון הזהורית בראש השעיר המשתלח לאחר ההגרה עדיין צריכה תלמוד. בפשוטות מדברי הגמרא נראה שמטרתה היא הבדלה בין השעיר המשתלח לשעיר הנשחט, אך בהתבוננות נוספת נראה שאין הכרח לפרש כן, וכך שנינו:

קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח, והעמידו כנגד בית שילוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו... איבעיא להו: ולנשחט אקשירה קאי או אהעמדה קאי? תא שמע, דתני רב יוסף: קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח והעמידו כנגד בית שילוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו שלא יתערב זה בזה, ולא יתערב באחרים. אי אמרת בשלמא אקשירה קאי – שפיר, אלא אי אמרת אהעמדה קאי – נהי דבחבריה לא מיערב, דהאי קטיר ביה והאי לא קטיר ביה – באחריני מיהת מיערב! אלא לאו שמע מינה – אקשירה קאי, שמע מינה. (יומא מא ע"ב)

דיון הסוגיה הוא האם גם על השעיר הנשחט קשרו לשון של זהורית או הסתפקו בהעמדה במקום אחר. מדברי רב יוסף המצריך שלא יתערבו זה בזה ולא יתערב הנשחט עם שעירים אחרים מוכיחה הגמרא שקשרו גם בשעיר הנשחט ולא רק במשתלח. אין מדברי הגמרא שום הכרח לומר שמטרת קשירת הלשון בשעיר המשתלח הייתה כדי שלא יתערב המשתלח בנשחט. דברי הגמרא שהשעירים אינם מתערבים זה בזה בגלל הלשון הקשורה בראש המשתלח אינם הסבר לקשירה זו, אלא הם תוצאה מעצם הקשירה. מדברי הגמרא אין הסבר מדוע קשרו לשון בראשו של המשתלח, כל הדיון הוא על הנשחט.

9. בספר שערי היכל על מסכת יומא מערכה פז עמ' קצח כתב כן.

לשון של זהורית – קשירתה בראש השעיר כחלק ממהות עבודת השעיר

נראה שקשירת הלשון בשעיר המשתלח נובעת מצורך מהותי יותר. ההלכה המוזכרת במשנה "קשר לשון זהורית בראש השעיר המשתלח" באה כהמשך להלכה הקודמת "נתנן על שני השעירים ואומר לה' חטאת". כלומר, אף לאחר תוצאות ההגדרה וקביעת תפקיד לכל שעיר ושעיר עדיין יש צורך באמירה וייחוד השעיר הנשחט לתפקידו, אם כן נראה שהקשירה בראש שעיר המשתלח נובעת מאותו צורך של ייחוד השעיר השני לתפקידו כשעיר המשתלח והשלמתו לתפקידו, והשעיר מהווה שעיר המשתלח כאשר לשון זהורית קשורה לו.¹⁰

ואמנם ניתן לחלק בין הצורך לייחד את השעיר הנשחט לבין הצורך לעשות זאת בשעיר המשתלח, הייחוד הנוסף לשעיר הנשחט באמירה "לה' חטאת" נובע מדברי הפסוק "ועשהו חטאת", ואילו בשעיר המשתלח לא מצינו מקור לכך, מכל מקום להלן (פ"ז) יבואר המקור לדין עמום זה והצורך המידי להשלמת תפקיד השעיר כשעיר המשתלח בקשירת הלשון בראשו. אם כנים דברינו אלו, לשון הזהורית המונחת על גבי השעיר איננה דבר חיצוני לו, אלא היא חלק ממהותו של השעיר המשתלח – השעיר נקבע כשעיר המשתלח כאשר לראשו קשור לשון של זהורית.

ז. המקור לקשירת הלשון בראש השעיר

לעיל בפרק ב הובאו דברי המשנה במסכת שבת המציינת את דברי הנביא "אם יהיו חטאיכם כשנים וגו'" כמקור לקשירת לשון הזהורית בראש השעיר. והקשינו שם שמדברי הנביא ניתן רק להוכיח שהלשון חייבת להיות בצבע שני, אך אין דבריו מהווים מקור לעצם חיוב קשירת הלשון ובוודאי לא בראש השעיר. נראה שלדברינו

10. לפי הסברנו זה מתורצות רוב קושיות האחרונים. בגבורת ארי (יומא מא ע"ב) התקשה מדוע מקדימים להתעסק בלשון הקשורה בראש המשתלח לפני הלשון הקשורה בנשחט, הרי כל התדיר או המקודש מחברו קודם את חברו? ומתוך כך נדחק לתרץ שההתעסקות במשתלח היא גם התעסקות בנשחט, שהרי על ידי סימון המשתלח יודעים שחברו הוא הנשחט, ודבריו דחוקים. כמו כן התקשה שם איך היה מותר לקשור בין קרניו הרי זה עשיית עבודה בקודשים, וגם אם נסבור שהקשירה היא לצורך הקורבן כדי שלא יתערב האחד בחברו, מכל מקום לאחר ששחטו את השעיר מדוע שאירו את לשון הזהורית על המשתלח, הרי אין זה לצורך? ונדחק שם בתירוצו. לדברינו הקושיות הללו מעיקרא ליתא, לשיטתנו הלשון הקשורה בשעיר היא חלק מתפקיד השעיר לישא את עוונם לארץ גזרה. ולכן מייד אחר ההגדרה ייחדו את השעיר הנשחט באמירת "לה' חטאת" ואת השעיר המשתלח בקשירת הלשון, ובוודאי שלא שייך כאן שאלת עבודה בקורבן, שהרי זה חלק מתפקיד הקורבן שלשון הזהורית תהיה קשורה בו. גם יתר שאלות האחרונים לגבי איסור מחמר או קורע וכו' מתורצות לדברינו – מכיוון שזהו עצם החיוב שהלשון השנייה תהיה קשורה בזמן ההליכה לארץ גזרה, וכבר כתב כך ר' חיים. דברי תוספות ישנים (נדפס סח ע"א ד"ה חולק) הסבורים שמחמר הותר במקרה זה כי הוא לאחר יד אינם אלא לשיטתו שתפקיד הלשון הוא רק במקדש ושתי לשונות היו.

בפרק ו' שהשעיר נקבע כשעיר המשתלח עם קשירת לשון זהורית, הלימוד מדברי הנביא כולל גם את עצם החיוב. הנביא אומר: "לכו נא ונוכחה", כלומר הוא מביטח ואף דורש לראות את השינוי בלשון הזהורית, ומכיוון שכך חייבים לשים את הלשון במקום שאפשר יהיה להיווכח. כמו כן אומר הנביא "אם יהיו חטאיכם כשנים", החטא מסומל בשני, ובתורה כתוב: "ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה", כלומר החטא והעוון חייב להיות על גבי השעיר – "עליו", ואומר הנביא: חטא זה הוא זה שיתלבן. ולפי דברינו למדנו שהן את תפקיד לשון הזהורית כהוכחה לעם שהעוונות התלבנו והן את חיובו להיות חלק מהשעיר המשתלח למדו חז"ל מדברי הנביא, ודברי הנביא הן המקור למכלול הפעולות הנעשות בלשון הזהורית, כפשט דברי המשנה בשבת הנ"ל.

אם כנים דברינו אלו, נראה שדווקא לשון הזהורית הקשורה בראש השעיר היא זו שחייבת להתלבן ולא לשון הנמצאת במקום אחר. אך מכיוון שאת השעיר והלשון הקשורה בקרניו שלחו לארץ גזרה ורק השליח ראה אותם ולא העם, לכן הורידו את הלשון מראש השעיר וקשרו אותו בפתח ההיכל. אך לחילופין, ברגע שקשרו אותו בפתח ההיכל הוא לא היה בראש השעיר וליבנו אינו ליבון "החטאים" הנשלחים לארץ גזרה. לכן חייבים לומר שגם לפני התקנה המאוחרת לקשור את הלשון המחולקת בסלע ובראש השעיר, גם אז היו מחלקים את הלשון לשנים, אלא שלפני התקנה היו קושרים את חלקו האחד בפתח ההיכל ולאחר התקנה בסלע. וכבר הדגיש רש"י (יומא סז ע"א ד"ה כיון) שאף לאחר החלוקה יש תלות מוחלטת בין שני החלקים, וחצי אחד לא יתלבן ללא החלק השני.

לפי דברינו למדנו, שהחלוקה של הלשון לשניים איננה רק אילוץ טכני הנובע מהשתלשלות התקנות השונות, אלא היא בבסיסה של הלכה גבי לשון הזהורית – חלקו חייב להיות בראש השעיר (כדי שהחטאים יתלבנו) וחלקו חייב להיות במקום שניתן להיווכח שהוא מתלבן. ולפי זה גם מובנת הוכחתו של רב יוסף בגמרא (יומא מא ע"ב) שלשון של שעיר המשתלח היא זו הצריכה שיעור שהרי היא מתחלקת.¹¹ שאם נאמר רק כהבנה הראשונית שהוא מדבר על התקנה המאוחרת של סוף ימי בית

11. יומא דף מא ע"ב "אמר רבי יצחק: שתי לשונות שמעתי, אחת של פרה ואחת של שעיר המשתלח. אחת צריכה שיעור, ואחת אינה צריכה שיעור, ולא ידענא הי מינייהו. אמר רב יוסף: ניחזי אנן; של שעיר המשתלח דבעי חלוקה – בעי שיעור". ראה לעיל פרק ה' שהראשונים נחלקו לאיזו חלוקה מתייחסים דברי רב יוסף. רש"י ורוב הראשונים סבורים שהכוונה לחלוקת הלשון בין קרני השעיר לקשירתו בסלע, לדברינו בגוף המאמר אין כוונתו של רש"י דווקא לחלוקה בין הסלע לקרני השעיר, אלא תמיד הייתה חלוקה ללשון הזהורית ולפני התקנה היא חולקה בין קרני השעיר לפתח ההיכל. רש"י ציין את החלוקה הכתובה מפורשות, אך אין הוא שולל את הסברנו בגוף המאמר.

לשון של זהורית – קשירתה בראש השעיר כחלק ממהות עבודת השעיר

שני שחילקו את הלשון חציה בסלע וחציה בראש השעיר, קשה אולי בגלל השינוי גם הגדילו את גודל הלשון אך מעיקר הדין אין שיעור ללשון ואילו דברי ר' יצחק מתייחסים לעיקר הדין. אך לדברינו חלוקת הלשון היא ממהותה של המצווה ותמיד חילקו את הלשון, וכל מה ששונה בתקנה הוא רק מקום הקשירה.¹²

לפי דברינו מובנים דברי מדרש פתרון התורה (לעיל פ"ד). לשון הזהורית המתלבנת היא הלשון הקשורה על גבי השעיר, ולשון אחת הייתה ועליה נאמרו דברי הנביא, וזו עיקר המצווה שהלשון תהיה על גבי השעיר. בשלב מסוים לפני חורבן הבית, לאחר שנעשתה המצווה בשעיר כלומר הוודוי ותחילת השליחה, בשלב זה הורידו את הלשון מראש השעיר והעבירו אותה לפתח ההיכל כדי שהעם לא יראה שהלשון לא התלבנה.

לאור הדברים הללו נראה לבאר את דברי הגמרא:

מה היה עושה חולק לשון של זהורית. ונקטריה כוליה בסלע! – כיון דמצוה בשעיר דילמא קדים ומלבין, ומיתבא דעתיה. – ונקטריה כוליה בין קרניו! – זמנין דגמיש ליה לרישיה, ולאן אדעתיה. (יומא סז ע"א)

דברי הגמרא שוללים את האפשרות שיקשרו את הלשון רק בסלע מכיוון "דמצווה בשעיר", כלומר המצווה שהליבון יהיה דווקא בראש השעיר. וכך פירש רבנו חננאל¹³: "ולמה היה קושר בין קרני השעיר, אמרינן ובו מתכפרין דלמא קדים ומלבין כדכתיב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו". ההלבנה חייבת להיות בראש השעיר שהרי "בו מתכפרים" ועליו מתייחס הפסוק, ולכן אי אפשר לקשור את כל הלשון רק בסלע שמא ילבין בסלע ולא בשעיר והמצווה היא שילבין בשעיר, ומנגד אי אפשר לקשור רק בשעיר כי הליבון לא יראה.

ואמנם רש"י (ד"ה כיון) פירש שדברי הגמרא "מצווה בשעיר" מתייחסים לחובת הדחיפה, ולדעתו החשש הוא שאם יקשור את כל הלשון בסלע אז כאשר יתלבן הלשון יימנע השליח מלדחוף את השעיר, ורק מטעם זה דרשו חכמים לקשור גם בראש השעיר. מכל מקום גם דברי רש"י הללו אינם פורכים את שיטתנו, וניתן לומר שרש"י סבור שהלשון חייבת להיות קשורה בראש השעיר כל עוד ניתן להיווכח שהיא מתלבנת, שהרי זו היא עיקר מטרתה, ולכן המצווה שהלשון תהיה בראש השעיר היא

12. ראה בשעורי הגר"ד, עבודת יום הכיפורים, עמ' קנח הערה 14, שהתקשה בהשוואה של ר' יצחק בין שתי הלשונות, הרי זו של פרה היא מעיקר הדין וחלק מעיקר עבודתה, ואילו זו של

שעיר אינה אלא להיכר בעלמא. ולדברינו הדברים מיושבים.

13. מדפיסי הש"ס לא הבינו את דברי ר"ח והגיהו את דבריו על מנת להשוותם עם שיטת רש"י, אך לדברינו הם קלקלו בהג"ה זאת.

עד השלב שלפני הדחיפה, ונמנעו מלקשור רק בסלע כדי לוודא שהשליח ידחוף, ונמנעו מלקשור רק בקרניים כדי שיוכל לראות את ההלבנה.

לעיל (פ"ה) הובאו שיטות ראשונים הסבורות ששתי לשונות שונות היו במקדש, האחת הנקשרת בראש השעיר המשתלח לאחר ההגלה והשנייה נקשרת חציה בסלע וחציה בשעיר לפני דחיפתו מהצוק. לכאורה שיטה זו איננה סבורה שהלשון המתלבנת היא הלשון הקשורה בראש השעיר, שהרי הלשון הקשורה בראש השעיר לפני דחיפתו היא תחליף ללשון הקשורה בפתחו של ההיכל, ואם כן הליבון נעשה בלשון שבפתח ההיכל ולא בלשון שבראש השעיר, והרי היו שתי לשונות. אך ניתן לומר שגם שיטה זו סבורה שמעיקר הדין הלשון שבראשו היא הלשון המתלבנת, ולדעתם גמר עבודת השעיר כקרבן היה לאחר הווידוי ומסירתו לשליח ואז באמת הלבנה הלשון, וכשהלבנה הלשון קשרו אותה בפתח ההיכל על מנת שיראו העם. בתקופה האחרונה שלא יכלו לתלות את הלשון בפתח ההיכל לקחו לשון נוספת ותלו בסלע. לשון זו שהוצאה מהמקדש לא הייתה חלק מהקרבן ולכן לא יכלו לממן אותה מתרומת הלשכה כמו בתקופה הראשונה ומכיוון שכך מימנו אותה משיירי הלשכה, וכל דברי הראשונים הללו מתייחסים לתקופה שלאחר התקנה האחרונה.¹⁴

ח. שיטת הגר"ח סולוביצ'יק

כתב הגר"ח מבריסק:

ונראה מזה (=מתוך שכללו ר' יצחק ורב דימי את לשון זהורית יחד עם לשון השני של פרה אדומה ושל המצורע) עיקר דין דלשון זהורית הוא חובה לשעיר המשתלח, דכך מיקרי שעיר המשתלח עם הלשון זהורית. והא דקאמר דלא ליתי לאיחלופי קאי רק על הקשירה בין הקרנים, אבל עיקר דין לשון זהורית הוא חובה לשעיר המשתלח. והנה ביומא סז בראשונה היו קושרים על פתח האולם מבחוץ התקינו שיהיו קושרים אותו חציו בין קרניו וחציו בסלע וכו' אמר ר"נ בר פפא משום ר' אלעזר הקפר בראשונה היו קושרים לשון של זהורית על פתח האולם מבפנים וכיוון שהגיע שעיר למדבר הי' מלבין וידעו שנעשה מצוותו שנאמר אם

14. לפי דברינו אלו אין מחלוקת בין תוספת ישנים לריבב"ן בהסבר המשנה שקלים פ"ד מ"ב, ושניהם לדבר אחד התכוונו – שרק בתקופה האחרונה היו שתי לשונות ובתקופה הקדומה הייתה לשון אחת; הגר"ח סולוביצ'יק בחידושו (סטנסיל עמ' רלח) הרחיב בכך שיש שני גדרים בשעיר, עד הווידוי ומסירתו לשליח יש לו דין קורבן, ולאחריו יש מצוות שילוח. בעקבות דברי הגר"ח כתבו האחרונים כדברינו בגוף המאמר על מנת לפרש את שיטת תוספת ישנים. ראה בספר בד הקודש להרב ברוך דב פוברסקי, סי' יא ח"ב, וכן דברי הרב שמחה עלברג בפרדס שנה מח חוברת ב עמ' 8 ואילך.

לשון של זהורית – קשירתה בראש השעיר כחלק ממהות עבודת השעיר

יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, דזהו עיקר מצוותו אלא דע"ז שהתקינו אח"כ לקושרו בין קרניו ע"ז קאמר הטעם בפרק טרף בקלפי משום שלא יתערב, אבל אין הכי נמי דעיקר לשון זהורית הוא חובה לשעיר המשתלח. ומה שהי' מלבין אין הפירוש שהוא רק לסימנא בעלמא להראות כפרתן של ישראל רק דעיקרו לשעיר המשתלח ובמה דנעשה מצוותו דשעיר היה מלבין. ויותר נראה דהלשון זהורית שייך אף במצוות שילוח השעיר וראיה מהא דהיו קושרין בין קרנותיו והרי עוברים משום מחמר. (חידושים [סטנסיל] עמ' רלח)

ר' חיים סבור שמהותה של לשון הזהורית היא חובה לשעיר המשתלח, ורק בכך "מיקרי שעיר המשתלח", ובכך הוא מסביר את שיטת הרמב"ם שהלשון באה מתרומת הלשכה, שהרי היא מעיקר דין הקרבן. כמו כן הוא סובר שהלבנת הלשון איננה רק "סימנא בעלמא להראות כפרתן של ישראל" אלא זה הוא מהותו של השעיר המשתלח שיהיה בו הלשון, דבריו אלו כשיטתנו הנ"ל.

אך בניגוד לדברינו שקשירת הלשון בשעיר לאחר ההגרלה היא זו שמייחדת את השעיר כשעיר המשתלח כמו הצורך באמירת "לה' חטאת" בשעיר הנשחט, והשעיר צריך להיות עם הלשון כל משך זמן עבודתו, סבור ר' חיים שהקשירה הייתה רק כדי שלא יתערבו והקשירה בין קרניו שאיננה מהותית לשעיר נעשתה חופפת לזמן התקנה המאוחרת שקשרו את הלשון בין קרניו ובסלע, אך לפני התקנה הזאת קשרו אך ורק בפתח ההיכל. לדבריו צריכים לומר שאין המשנה במסכת שבת מדייקת בדבריה כשהיא שואלת "מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח", והקושייה איננה בדווקא על הקשירה בראש השעיר אלא על עצם קשירת לשון הזהורית. כמו כן לדבריו יוצא שהמשנה ביומא הסבורה שקשרו לשון זהורית לאחר ההגרלה מדברת בתקופה המאוחרת לאחר התקנה האחרונה, וצ"ע.

ט. סיכום

עיקר תפקידה של לשון הזהורית המתלבנת היה להוכיח לעם שחטאיו כופרו, כדברי הנביא: "לכו נא ונוכחה אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו". ומדברי המשנה במסכת שבת נראה בבירור שמקומה של הלשון הוא בראש השעיר ולא במקום אחר, ולדברינו גם עניין זה נלמד מדברי הנביא עצמו (=דברי הנביא יכולים להוות סמך מקרא להלכה למשה מסיני). מכיוון שכך, חלה חובה לקשור את הלשון בראש השעיר מייד לאחר קביעתו כשעיר המשתלח, קרי: לאחר ההגרלה ולאחר קביעת חברו כשעיר הנשחט באמירת "לה' חטאת". לדברינו זה הטעם שקשרו את הלשון בראש השעיר, ואין הטעם כדברי האחרונים שלא יתערב הוא בחברו. כמו כן מאז ומעולם קשרו את הלשון בראש השעיר ולא רק בתקופת המאוחרות של ימי בית שני כהבנת ר' חיים.

לדברינו, מכיוון שעיקר תפקיד הלשון להוכיח לעם שהחטאים כופרו והוכחה זאת נעשית דווקא בלשון הקשורה בראש השעיר, היה על הלשון להישאר בראש השעיר עד סיום העבודה והמצווה הנעשית בשעיר. רבנו חננאל סבור שחובה זו הייתה עד אחר דחיפתו מהצוק, רש"י סבור שמעיקר הדין הלשון חייבת להיות קשורה בראש השעיר כל עוד ניתן לראות אותה מתלבנת – השלב שלפני הדחיפה. ואמנם קשרו אותה אף לאחר מכן אך קשירתה זו היא מטעם צדדי כדי שלא ימנע מלדחוף את השעיר. ואילו לדעת תוספות ישנים לאחר הוידוי ומסירתו לשליח נגמר תפקיד השעיר כקורבן ויותר לא ניתן להשתמש בלשון הבאה מתרומת הלשכה ויש לקחת לשון חדשה.

ממחלוקת ראשונים זו נגזרת גם ההבנה מה עשו עם הלשון לאחר מסירת השעיר לאיש עתי. לדעת רש"י והר"ח הלשון הייתה חייבת להישאר בראש השעיר עד סיום תפקידו ומנגד הייתה חייבת להיות במקום שהעם ייווכח שהעוונות כופרו, לכן נראה שתמיד היו חולקים את הלשון לשתיים: חצי קשרו בפתח ההיכל וחלק בראש השעיר, ורק בתקנה המאוחרת שינו את החלק שבפתח ההיכל לסלע שעל יד הצוק. אך לשיטת תוספות ישנים הורידו את הלשון לאחר סיום תפקידה וקשרו אותה בפתח ההיכל ולאחר התקנה המאוחרת קשרו חציה בסלע. מחלוקתם זו משליכה גם בעניין השאלה על מספר הלשונות שהיו בעבודת השעיר בתקופה המאוחרת שלפני חורבן הבית. לדעת רש"י והר"ח לשון אחת הייתה מתחילת העבודה ועד סופה, ואילו לדעת תוספות ישנים לאחר התקנה האחרונה שהשימוש בלשון היה מחוץ למקדש, לא יכלו להשתמש בלשון הראשונה שהייתה מצרכי הקורבן ובאה מתרומת הלשכה, ולכן השתמשו בלשון אחרת הבאה משיירי הלשכה.